

Hume'un Zorunluluk Bağıntısı Eleştirisi ve Tıpta Karar Verme Süreci Üzerine

Civan Hüseyin Demirtaş*

Özet

David Hume'un felsefesinde nedensellik ilkesinin analizi önemli bir yer teşkil etmektedir. Hume nedensellik ilkesinin analiziyle birlikte akıl yürütmelerimizin yapısına dair birçok çıkarımda bulunur. David Hume'a göre olgu sorunlarına dair akıl yürütmelerimizi neden-sonuç ilişkisi üzerinden kurarız. Ancak neden ve sonuç arasında zorunlu bir bağıntı yoktur. Dolayısıyla olgu sorunlarına dair akıl yürütmelerimizde bir zorunluluk bulunmamaktadır: Bunlar olası akıl yürütmelerdir. Örneğin bugüne kadar sürekli güneşin doğduğu bilgisinden hareketle kurduğumuz "dolayısıyla yarın da güneş doğacaktır" akıl yürütmesi bir zorunluluk taşımamaktadır.

Modern tıpta tanı ve tedavi için tüm dünyada kabul edilen belirli standartları içeren kılavuzlar kullanılır. Ancak hekimin hastalığın tanısını ve tedavisini düzenlediği karar verme sürecinde standartların bir zorunluluğu yoktur. Hasta profiline göre standartlar pekala değiştirilebilmektedir. Bu yazıda David Hume'un nedensellik ilkesinin analizinde değindiği zorunluluk kavramının, hekimin karar verme süreçlerinde nasıl roller alabileceğine değinilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nedensellik, zorunluluk, akıl yürütme, karar verme süreci, vaka

* Lisans Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, civanhdemirtas@gmail.com

On Hume's Critique of the Necessity Relation and the Decision-Making Process in Medicine

Abstract

Analysis of the principle of Causality has an important place in David Hume's philosophy. Hume makes many inferences about the structure of our reasoning along with the analysis of the principle of Causality. According to David Hume, we base our reasoning on matters of fact through the cause-effect relationship. There is no necessary relationship between cause and effect. Therefore, there is no necessity in our reasoning regarding matters of fact. These are probable reasonings. For example, the reasoning 'the sun will rise tomorrow', which we have based on the knowledge that the sun rises constantly until today, is not necessary.

In modern medicine, guidelines containing certain standards accepted all over the world are used for diagnosis and treatment. However, standards are not mandatory in the decision-making process where the physician regulates the diagnosis and treatment of the disease. It is highly possible for us to change the standards according to the patient's profile. In this article, I will talk about what role the concept of necessity, which David Hume mentioned in his analysis of the principle of causality, plays in the physician's decision-making process.

Keywords: Causation, necessity, reasoning, decision-making process, case.

Giriş

Aristoteles'in Metafizik adlı başyapıtı şu sözle başlar: “Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler.”¹ İnsan içinde bulunduğu dünyaya dönük bir bilme arzusu içindedir. Bu arzu kendini en yoğun biçimde felsefe tarihinde bulur. Felsefe tarihi dünyaya dönük bilmenin tarihidir bir nevi. Bu bilme arzusunun kendisi ve özelde bilginin neliği Modern çağın başlangıcında epistemolojik düşüncenin yaygınlaşmasıyla ciddi anlamda sorgulanır hale gelir. Artık felsefi düşüncede yeni bir düzlem arayışı içindeki filozofların yeni uğrak noktası bilgi üzerine düşünmek olmuştur. Aydınlanma çağında, bilimin gelişimiyle paralel olarak, deney ve gözlemin düşünce dünyasında yer edinmesinin etkisinde kalan Modern çağ düşünürleri bilginin olanakları, niteliği ve gerekçelendirilmesi gibi sorunlar üzerine eğilmişlerdir. Varlık ve etik üzerine yoğun metafizik düşünceler üzerine kendini kurmuş Ortaçağ düşüncesinden büyük kopuş da epistemolojik düşüncenin yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. Bu yazımızda anlama yetisi üzerine düşünceleriyle Modern Çağ üzerinde büyük etkiler bırakmış İskoç filozof David Hume üzerinde duracağız.

Hume'un Zorunluluk Bağıntısı Eleştirisi ve Tıpta Karar Verme Süreci Üzerine

Epistemolojik düşüncenin felsefe tarihinde ön-plana çıkmasını Alman filozof Immanuel Kant bir devrim olarak nitelendirmiştir. Bilgi sorunu üzerine çığır açan düşünceleriyle bilinen Kant, kendisini bu sorunlar üzerine en çok düşündüren ve dogmatik uykusundan uyandıran filozofun David Hume olduğunu Prolegomena'da şu sözlerle dile getirmiştir:

“İtiraf ederim ki, beni yıllar önce dogmatik uyuklamamdan ilk defa uyandıran ve araştırmalarım kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermeme sağlayan, David Hume'un bu hatırlatması olmuştur.”² Hume bunu, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Soruşturma kitabında anlama yetisinin kurgulamasını frenleyen ve onu detaylı analize tabi tutan argümanlara istinaden söyler. Kant'ın hatırlatma dediği Hume'un felsefe tarihinde büyük ses getiren ‘nedensellik ilkesine’ dair analizidir. Yazımızda eksene alacağımız bu analiz düşünme biçimimize dair önemli

¹ Aristoteles. (2017). Metafizik. (Yasin Gurur Sev, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları. s. 13

² Kant, I. (2015). Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena. (İoanna Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu. s. 21

ayrıntılar içerir. Bu analiz aynı zamanda hekimlerin, hastanın öyküsü ve bulgularından tanı ve tedaviye doğru gittiği karar verme sürecine dair önemli içerimlerde bulunur.

Nedensellik ilkesinin analizine geçmeden önce Hume'un Çatalına değinmek gerekir. Hume'a göre, bilgimizin içeriği ide ilişkileri (relations of ideas) ve olgu sorunlarıyla (matters of fact) ilgili olmak üzere iki şekildedir. Hume'un çatalının iki tarafını oluşturan bu ayrım iki farklı bilgi türünü oluşturur. Bu bilgi türleri üzerinden akıl yürütmelerimizi kurarız. Hume açısından akıl yürütme şöyle tanımlanabilir: "Her tür akıl yürütme, karşılaştırmaya ve iki ya da daha fazla nesne arasındaki değişmez veya değişken ilişkilerin ortaya çıkarılmasına dayanır."³

İde ilişkilerine dair akıl yürütmelerimiz duyulur ve algılanır olmayan akıl yürütmelerdir. Hume bunları tanıtlayıcı akıl yürütmeler (demonstrative reasoning) olarak nitelendirir. Herhangi bir ampirik gözleme dayanmayan bu bilgiler zihnin kendi içinde işlemesiyle ortaya çıkmaktadır. Matematik, cebir ve geometrik akıl yürütmelerin oluşturduğu bu bilgi türü zorunludur ve aksini düşünmek imkânsızdır. Örneğin sekiz ve dokuzun toplamının on yediye eşit olduğu bilgisi zorunlu bir bilgidir. Aksini düşünmek, örneğin bu toplamın yirmiyeye eşit olacağını düşünmek, bizi çelişkiye götürür.

Çatalın bir diğer ucunu oluşturan olgu sorunları, duyulur ve algılanır olana dair ilişkilerden oluşur. Dış dünyaya dair bilgimizi arttıran bu ilişki türü ide ilişkileri gibi bir zorunluluk ve kesinlik taşımaz. Olgu sorunlarına dair akıl yürütmelerimizi bu yüzden 'olası akıl yürütmeler' (probable reasoning) olarak isimlendiririz. Olası akıl yürütmelerimizin aksini düşünmek pekâlâ mümkündür. Bu akıl yürütmelerimiz olumsal niteliktedir. Örneğin gündüzü her zaman gecenin takip edeceğine dair akıl yürütmemiz olumsaldır ve aksini düşünebilmek mümkündür. Pekâlâ, gündüzü gecenin takip etmediği bir gelecek tahayyül edebiliriz. Bu tür akıl yürütmeler zorunluluk taşımaz.

İde ilişkileri var olma ve algılanmaya tabii olmayan ilişkilerden türediği için dış dünyaya dair bilgilerimizi artırmaz. Olası akıl yürütmelerimiz ise olgusal ilişkilerden türediği ve bizzat algılanabilir dünyanın ham verisini kullandığı için dış dünyaya dair bilgimizi arttırır niteliktedir. Elde

³ David Hume. (2015). İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme. (Ergün Baylan, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınları. s.62

edilen algıların ardışıklık ve bitişiklik şeklinde bağlanmasıyla oluşan olası akıl yürütmelerimiz zorunluluk ve kesinlik taşımazlar. Düşüncenin saf kendi içindeki hareketiyle oluşan ide ilişkilerinden türeyen zorunlu akıl yürütmelerimizden bu şekilde bariz biçimde ayrılır. Belirli bir yükseklikten bıraktığımız elmanın yere düşeceği akıl yürütmesini önceki deneyimlerimizin ardışıklığından yola çıkarak kurarız. Bu akıl yürütmemizin tersini düşünmek mümkündür. Yüksek bir yerden yere bıraktığım bir elmanın yere düşmeyeceği bir ihtimali pekâlâ tahayyül edebilirim. İnsan aklının ikinci çeşitten objeleri olan, olgu sorunları, aynı tarzda (ide ilişkilerinde olduğu gibi) doğrulanmazlar ve bunların hakikatine ilişkin elimizdeki delil, ne kadar kuvvetli olursa olsun, bilinçtekilerle aynı içsel yapıya sahip değildir. Her olgu sorununun tersi yine de mümkündür, çünkü hiçbir çelişki içermez ve zihin tarafından aynı kolaylık ve seçiklikle, gerçekliğe aynı derecede uygunmuş gibi kavranır.'

Olası akıl yürütmelerimiz neden-sonuç ilişkisine dayanır. Duyumsanan ve hatırlananın ötesine geçebilecek tek ilişki olan nedensellik ilişkisi, olası akıl yürütmelerimizin temelini oluşturur. "Duyularımızın ötesinde de takip edilebilen ve bizi görmediğimiz ya da duymadığımız nesneler ve varoluşlar konusunda bilgilendirebilen tek ilişkinin nedensellik olduğu görülür."⁴

Hume'un felsefesinin nirengi noktası olan nedensellik eleştirisi dış dünyaya dair bilgilerimizin temelini sorgulama ihtiyacından doğmuştur. Nedensellik kabaca, gerçekleşen her olayın bir nedeni olduğunu ve aynı koşullar altında aynı nedenlerin aynı sonuçları doğuracağını belirten bir ilkedir. Nedenselliğin zorunlu bir şekilde sürececeğini düşünürüz. Hume bu zorunluluk yanılsamasının temelini soruşturmaya başlar. Buradaki esas amaç, olası akıl yürütmelerimizin olumsuzluğunu ortaya çıkarmaktır.

Hume'un analizine göre, neden ve sonuç arasındaki ilişki a priori bir ilişki değildir. Örneğin ilk kez ateş gören biri onun yakacağını ilk deneyiminden kavrayamaz. Bunun için daha önce ateşin elini yaktığını deneyimlemek zorundadır. Olgulara dair neden-sonuç ilişkisi ancak deneyimin kendisiyle mümkün hal gelir. Hume hiçbir zaman ateşin yakmayacağını iddia etmez. Ateşin yakıcı olduğu akıl yürütmesinin aslında önceki deneyimlerimize

⁴ David Hume. (1976). İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma. (Oruç Aruoba, Çev.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. s. 22-23.

dayalı bir iddia olduğunu dile getirir. Önceki deneyimlerimiz ne kadar tekrar ederse etsin, hiçbir zaman ateşin yakıcı olduğunu zorunlu olarak bize sunamaz. Burada nedenselliğin temellendirilmeyecek bir iddia olduğunu, deneyimlerimizin tekrarının bu temellendirme için yeterli olmadığını görürüz.

Hume, bu nedensellik sayılısının bir alışkanlık (custom) ya da huy (habit) olduğunu söyler. Hiçbir şekilde deneyimin kendisinden veya aklın temel ilkelerinden nedenselliğe dair bir çıkarımda bulunamayız. Bu, önceki deneyimlerimizin art ardalığı ve birlikteliği ile bizde oluşan tabii bir süreçten kaynaklanmaktadır. Bu açıklama bugüne kadar mutlak biçimde zihnimizde yer edinmiş bu ilişkiye dair görüşlerimizi derinden sarsmıştır. Alışkanlık dediğimiz olgunun ön plana çıkmasıyla nedensellik ilişkisi psikolojik bir sürece indirgenmiştir. Hume rasyonel ve mantıksal süreçlerden kopartıp zihinsel bir bağlamda nedensellik ilişkisini izaha gider:

Olgu sorunu veya gerçek varoluşa ilişkin bütün inançlar, bellek ya da duylara sunulmuş olan bir nesneden ve bu nesneyle başka bir nesne arasındaki alışılmış birliktelikten türetilir. Bütün bu işlemler hiçbir akıl yürütmenin ya da düşünce ve anlama yetisi sürecinin ne ortaya çıkarabileceği, ne de önleyebileceği bir tür doğal içgüdülerdir.⁵

Hume'un Nedensellik sayılısına dair soruşturmasının geldiği bu son nokta birçok filozofun uykusunu kaçırmıştır. Onun zamanına kadar deneyimden elde edilen bilginin bu denli sıkı bir analizi yapılmamıştı. Hume'un Soruşturma ve İnceleme'sinde esas rol oynayan Nedensellik analizi, onun skeptik tutuma mahal veren düşüncelerinin de temelini oluşturur. Hume İnceleme'de açıkça belirtmese de Soruşturma'da kendisini ılımlı bir skeptik olarak sunmaktadır. Hume'un ılımlı skeptisizmi inançlarımıza ilişkin anti-dogmatizmi, onların kesinliklerine karşı çekingenliği ve (yetilerimiz zayıf olduğundan) incelemelerimizin sınırlılığını reçete olarak sunmaktadır.⁶ Nedensellik ilişkisinin temellerini bir cerrah gibi deşerek zihnimizdeki apaçıklığa gölge düşürmüştür. Bu yaklaşım aynı zamanda anlama yetimizin işleyişine daha temkinli yaklaşmamızı öğütlemektedir.

⁵ David Hume. (1976). İnsan Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma. (Oruç Aruoba, Çev.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. s. 40.

⁶ Nurten Öztanrıkulu Özel. Hume'un Skeptisizmi Açısından Temel İnançların Gerekçelendirilme Sorunu. (Yayımlanmamış Doktora Tezi.). s. 161-162.

Şimdi Hume'un nedensellik eleştirisi üzerinden kotardığı bu yaklaşımın hekimlikte karar verme süreci üzerinde nasıl bir etkisinin olabileceğine değineceğiz. Burada Hume'un nedensellik eleştirisi bağlamında öne sürdüğü zorunlu bilginin imkânsızlığı meselesi üzerinde duracağız. Olgu sorunlarına dönük akıl yürütmelerimizde zorunluluk ve olumsuzluk ilişkisinin incelenmesi hastanın tanı ve tedavisini düzenlediğimiz karar verme süreçlerinde büyük rol oynamaktadır.

Tıp olgu sorunlarına yönelik bir bilimdir. Asıl önceliği ampirik veriler ve onun üzerinde şekillenmiş hasta profilidir. Tıpta tanı ve tedavi süreci hastaya yaklaşımdaki temel iki basamaktır. Tanı, bir kişinin sahip olduğu semptom ve bulgulara dayanarak kişinin hastalığının belirlenmesini içeren tıbbi işlemdir. Tanı için gerekli bilgiler genellikle tıbbi bakım isteyen kişinin anamnez ve fizik muayenesinden toplanır. Tedavi ise bireyi sağlıklı duruma kavuşturma amacıyla altta yatan nedenlerin düzeltilmesidir. Modern tıpta tanı ve tedavi için tüm dünyada kabul edilen belirli standartları içeren kılavuzlar kullanılır. Bu standartlar doktorların ve bilim insanlarının mevcut deneyim ve araştırmalarından doğan standartlardır. Dolayısıyla hastaya yaklaşımda hekimlere büyük avantajlar sağlarlar.

Benzer tanı koyduğumuz tüm hastalara aynı tedavi yöntemini uygulamak her zaman beklenen sonuçları vermez. Standartlara dayanarak gerçekleştirdiğimiz rutin tedavi yöntemleri bazı hastalar üzerinde etkisiz olur, hatta bazı durumlarda hastaya faydadan çok zarar verebilmektedir. Hekimler bunun ayırdındadır. Çünkü hastadan aldığımız detaylı anamnez ve yaptığımız muayene ile tedavi metodumuzu değiştirebiliriz. Yani tanısını koyduğumuz bir hastanın tedavisini belirli standartlar etrafında gerçekleştirmek gibi bir zorunluluğumuz yoktur. Tıpkı Hume'un dediği gibi, olgusal alandaki akıl yürütmelerimiz her zaman bir olasılık taşır. Bunun üstesinden gelmek için standartlar çerçevesinde kişiye özel sağlık programları geliştirilmektedir. İki vaka örneği üzerinden Humecu perspektifin karar verme yöntemlerimiz üzerinde nasıl bir etkinlik oynadığını göstereceğim.

Örneğin bize büyük bir tiroid nodülü olan bir hasta geliyor. Bu hasta hiperaktif toksik guatr hastası. Hasta ileri bir yaşta ve kalp, akciğer, böbrekte birçok ek hastalıkları var. Kılavuzlara göre, bu hastanın cerrahi bir operasyon geçirmesi gerekir. Ama ileri yaş ve ek hastalıkları dolayısıyla cerrahi tedavide komplikasyon gelişmesi olasılığı yüksektir. Bu durumda

standartların dışına çıkmalıyız. Bu hasta için ameliyat riskli olacağından medikal tedavi yani radyoaktif iyot tedavisi düşünülmelidir. Burada Hume'un üzerinde durduğu ampirik gözlemin önemini ve zorunluluk bağıntısının imkânsızlığı net bir şekilde kendini belli ediyor. Hastanın ileri yaş ve ek hastalıklarından yola çıkarak tedavi metodumuzu değiştiririz burada.

Aynı şekilde tiroid nodülü küçük, kadın bir hastanın bize geldiğini farz edelim. Bu kadının tiroid nodülü radyoaktif iyot tedavisine uygun. Ama hasta yeni evlendiğini ve çocuk sahibi olmak istediğini söylüyor. Bildiğimiz üzere, radyoaktif iyot tedavisi sonrası 6-12 ay boyunca hamile kalmamak gerekir. Bu yüzden bu hasta için yine standartların dışına çıkıp cerrahi tedavi uygulamak daha uygundur. Gördüğümüz üzere, bir hastalığın tanısı ve tedavisi arasında zorunlu bir bağıntı yoktur. Akıl yürütmelerimizi de bu olasılıklar üzerine kurmalıyız.

Sonuç

Hastalığın tanı ve tedavi sürecinde hekimin kuşkucu tutumu önemli rol oynamaktadır. İyileştirme sürecinde öncelikle dogmatiklerin iddialarındaki hastalığın seviyesi tespit edilir ve sonraki aşamada kuşkucu argümanlar değerlendirilir. Barnes'in belirttiği gibi, kuşkucular (skeptikler), örneğin, bir doktor ya da psikiyatristin kulağına, hangi ilacın hangi dozda verilmesi sonucunda hastanın sağlığına kavuşacağına ilişkin öngörülerinden emin olmaması gerektiğini, her daim fısıldar.⁷

⁷ Nurten Öztanrıkulu Özel, Sextus Empiricus'un Dogmatizme Karşı Epistemolojik Mücadelesi Savunulabilir mi?, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) sayı.29, s.373

Kaynakça

1. Aristoteles. (2017). *Metafizik*. (Yasin Gurur Sev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
2. Hume, D. (2015). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. (Ergün Baylan, Çev.). Ankara: BilgeSu Yayınları.
3. David Hume. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. (Oruç Aruoba, Çev.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
4. Kant, I. (2015). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. (İoanna Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
5. Nurten Öztanrıkulu Özel. *Hume'un Skeptisizmi Açısından Temel İnançların Gerekçelendirilme Sorunu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi.).
6. Nurten Öztanrıkulu Özel, *Sextus Empiricus'un Dogmatizme Karşı Epistemolojik Mücadelesi Savunulabilir mi?*, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) sayı.29

